

גדר אמירת הלל על קורבן פסח ובנטילת לולב

הרב אליעזר מזרחי

הגמרא בפסחים צה, ב נותנת שני טעמים לאמירת הלל בעשיית הפסח בפסח שני, כשהטעם השני הוא: "אפשר ישראל שוחטין את פסחיהן ונוטלין את לולביהן ואין אומרים הלל?!". כלומר שברור שבעת קיום מצוות אלו, של שחיטת פסח ונטילת לולב, יש לומר הלל.

רש"י פירש: "דכיון דדבר מצוה הוא טעון הלל". יש להבין כוונתו: האם בכל דבר מצווה יש לומר הלל?! אם כן יש לומר הלל גם על הנחת תפילין, קריאת שמע, שמירת שבת וכו'.

אכן, קושיה מעין זו שאלו כמה אחרונים (האדר"ת, אמרי סופר ועוד, וראה באהל רמ"א על פסחים עמ' רעח) ותשובתם היתה שכוונת רש"י היא שרק מצווה של רבים יחד ("כנופיה") בבית המקדש טעונה הלל. לפי זה נראה שעשיית הפסח היא הגורמת לאמירת ההלל בי"ד בניסן בבית המקדש, אך אמירת ההלל ביום ט"ו הוא מגדר היום טוב, ואינו קשור למצוות הפסח.

לפי זה יש להבין את דין אמירת ההלל בליל ט"ו, שלכאורה היה מתאים לומר שהוא מצד אכילת הפסח, שהוא דבר מצווה בכנופיה בבית המקדש, אך הגמרא דרשה פסוק מיוחד ללמוד את אכילתו "כליל התקדש חג". אכן, ניתן לומר שכל הפסוק הזה בא להוציא מאמירת הלל באכילת פסח שני, שהוא רק בחג הפסח ולא בפסח שני. ואם כן, גם אמירת ההלל של ליל ט"ו הוא מכיוון ש"דבר מצווה [דרבים בבית המקדש] הוא".

מה שיש לשאול הוא על סוכות, שמדברי התשובה על רש"י מובן שאמירת ההלל הוא מצד נטילת הלולב בבית המקדש. לפי זה נראה שבסוכות יש שני גדרים של הלל: מצד המצוה של לולב, ומצד עצם החג, והעובדה שאומרים הלל גם לא רק בבית המקדש, ולא רק ביום הראשון (עכ"פ הלל שלם), ולא דווקא סמוך לנטילת לולב. אכן, יש מהאחרונים (משנת יעב"ץ) שהעלה שאם אדם לא אמר הלל עם לולב, יש לו לאמרו זאת שוב עם הלולב, כיוון שיש להסמיך זאת לנטילת הלולב, שעליו ההלל. ויש להבין זאת, שלכאורה לא מצאנו שנוהגים כן, ועוד שכל מה שטעון הלל הוא נטילת לולב בחבורה בבית המקדש ולא לולב שלנו. בכלל יש להבין את הסוגיה כאן, שרש"י כתב "דבר מצוה טעון הלל", וקצת דחוק להעמיד דבריו בדבר מצוה דרבים בבית המקדש.

העניין יובן על פי דברי הגמרא בפרק הבא (פסחים קיז, א): "והלל זה מי אמרו? נביאים שביניהן תקנו להן לישראל, שיהו אומרים אותו על כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה שלא תבא עליהן, ולכשנגאלין אומרים אותו על גאולתן". כותב רש"י: "לישנא מעליא הוא דנקט, כלומר שאם חס ושלום תבוא צרה עליהן ויושעו ממנה, אומרים אותו על גאולתן, כגון חנוכה". כלומר,

מובן שתקנת אמירת ההלל היא: א. על כל פרק ופרק, כלומר בשלוש רגלים. ב. על גאולה מצרות, כגון חנוכה (ופורים, שהמגילה היא ההלל). אמנם, על פי הגמרא (ורש"י) שלנו מובן שיש עוד גדר לאמירת הלל: "דבר מצוה".

והנה במסכת שבת אמרו (ק"ח, ב): "הקורא הלל בכל יום - הרי זה מחרף ומגדף", ופירש רש"י: "שנביאים הראשונים תיקנו לומר בפרקים לשבח והודיה, כדאמרינן בערבי פסחים, וזה הקורא תמיד בלא עתה - אינו אלא כמזמר שיר ומתלוצץ".

לפי דברים אלו נראה לומר כך: אמירת ההלל היא שבח והודיה מיוחדת לקב"ה. מכיוון שהיא שירה מיוחדת לכן לא נכון לומר זאת בכל יום, כדי שלא יהיה "כמזמר שיר ומתלוצץ". אכן, הדבר שיש להודות עליו לה' ביותר הוא על הזכות לקיים את מצוותיו יתברך (ראה רמב"ן סמ"ה שכחת עשין מצוה ט"ו). לכן כל דבר מצוה ראוי להלל, וזהו שכתב רש"י: "כיוון דדבר מצוה הוא טעון הלל". אלא שלמעשה אסור לומר הלל על כל מצוה, כיוון שאז יהיה הדבר בגדר "מחרף ומגדף", שהופך את האמירה המיוחדת הזאת לדבר שבשגרה. לכן הדבר מצוה היחיד שאפשר לומר עליו הלל הוא על מצוות שבפרקים, שבחגים. וזהו: "אפשר ישראל עושין את פסחיהן ונטלין את לולביהן ולא אומרים הלל?!", אז זהו הזמן להודות לה' על הזכות לקיים מצוותיו, ואמירה זו נאמרת בתחושת שבח והודיה באמת, כיוון שהיא לפרקים.

יותר בעומק, אפשר לשאול: מדוע באמת הסמיכו את אמירת ההלל על מצוות לולב, ולא על סוכה, וכן למה על אכילת פסח, ולא על מצה? אלא שהסמיכו דווקא על מצוות שיש בהם עצמם שבח והודיה לה'. שהרי נאמר: "ולקחתם פרי עץ הדר... ושמחתם לפני ה' אלוקיכם שבעת ימים", שהטעם בלקיחת ארבעת המינים הוא לתת שבח והודיה לה' על אסיפת הגורן והיקב (משא"כ הסוכה שהיא זכר ליציאת מצרים), וראה בירושלמי (סוכה פ"ה ה"א): "למה קורין את ההלל כל שבעת ימי החג? כנגד הלולב שהוא מתחדש כל שבעה", [וכן ראיתי בספר בן מלך חג המצות של הרב נתן מינצברג עמ' שי]. אותו הדבר לגבי מצות פסח, שהיא שבח והודיה על יציאת מצרים (משא"כ המצה שהיא זכר ליציאת מצרים) [ואכן ההלל בליל החג הוא על עצם היציאה ממצרים, "כליל התקדש חג"]. גם בשבועות ההלל הוא על קורבן העומר, שהוא זמן הקציר. בסוכות הנרות הם "להודות ולהלל". בפורים המגילה היא חלק מההלל והשבח לה'. בראש חודש כנראה ההלל הוא על קורבן ראש חודש. העיקר הוא לומר הלל ושבח והודיה לקב"ה בתחושת שמחה אמיתית. דבר זה ייתכן רק על מצוות משמחות הבאות מזמן לזמן.

אם כן, גדר אמירת ההלל בזמנים אלו הוא מצד שהוא דבר מצווה, וההיתר לומר זאת הוא מכיוון שהוא לפרקים. אבל אכן אין זה ההלל שאומרים בפרק מצד עצמו, אלא הוא נטפל אליו. לכן: בי"ד בניסן בשעת עשיית הפסח אומרים הלל, מכיוון שהוא דבר מצווה. בלילה

אכן אומרים מצד שהוא דבר מצווה. אבל אז נשאלת שאלה: כיצד אפשר לומר שני הללים כמעט אחד אחרי השני (אחד ביום י"ד, ואחד בליל ט"ו), ועל כך התשובה: "כליל התקדש חג", יש פסוק מיוחד לחדש זאת. וזהו גם החידוש שאנו אומרים הלל בליל ט"ו, למרות שאומרים למחרת ביום. מה שאומרים ביום הוא מצד עצם החג ("לפרקים"), ומה שאנו אומרים בלילה הוא מצד "כליל התקדש חג".

ולגבי סוכות אכן מצד העניין היה ראוי לומר פעמיים הלל, אם לא סמך את הלולב להלל, כיוון שיש כאן שני חיובים של הלל (מצד עצם החג ומצד המצוה), אבל נראה שלא לעשות כן, מצד "מחרף ומגדף". כלומר, מכיוון שאין לימוד מיוחד על הלל נוסף ביום זה, הרי שסמכו את אמירת ההלל של הלולב להלל מצד עצם היום (ואכן, לדברי הגר"א יש לברך על הלולב לפני הלל. אבל גם למנהג לברך לפני התפילה, הרי שאפשר לראות זאת כהמשך אחד, ועוד זאת אפשר שהחיוב של הלולב ושל הפרקים מתחבר לחיוב אחד (של שבח והודיה אמיתי לה'), וכדברי הירושלמי לעיל), ולא אומרים פעמיים הלל (גם אם לא סמך), מצד דין הגמרא על "הקורא הלל בכל יום הרי הוא מחרף ומגדף" (וכנראה שהמשנת יעב"ץ לא חשש לזה, כיוון שסוף סוף אין זה בכל יום).

אכן, לפי דברינו מתבאר גם קושיית ברכת שי מפסח שני שאינו בא בכנופיה, ולמרות זאת אומרים בו את ההלל. ולאמור הרי פסח שני הרי ניתן למי שלא עשה פסח ראשון, ואם כן הרי הפסיד את אמירת ההלל בי"ד בניסן, שהוא שבח והודיה לקב"ה על שזיכה אותו במצוה זו, הרי אותו הטעם שייך לומר על פסח שני, שהאדם מודה ומשבח לה' שזיכה אותו לקיים מצוה זו בכל אופן.